

УДК: 37.091.27-057.875

НАТАЛІЯ КАРАПУЗОВА

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г.Короленка

СТИЛЬ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА РЕЗУЛЬТАТИ ЇХ УСПІШНОСТІ

У статті представлено результати експериментального дослідження залежності між стилем навчально-пізнавальної діяльності студентів на підготовчому етапі екзаменаційного контролю і результатами їх успішності.

***Ключові слова:** контроль навчально-пізнавальної діяльності студентів, стиль навчально-пізнавальної діяльності студентів, екзамен, успішність студентів.*

Постановка проблеми, її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Важливу роль у професійному розвитку студентів відіграє перевірка та оцінювання їх навчально-професійної діяльності. Сучасні суттєві зміни у підходах до контролю навчально-пізнавальної діяльності студентів у виші полягають у підвищенні його ефективності, розширенні діапазону впливу на розвиток особистості майбутнього фахівця [6]. Це висуває на перший план в організації контролю функцію забезпечення успіху, попередження

невдач та відхилень у розвитку чи у виконанні професійних функцій. Основне ж завдання викладача полягає не тільки в тому, щоб отримати зворотну інформацію про рівень знань та умінь студента, виявити зміни у їхньому розвитку для уточнення цілей, освітніх програм, але й встигнути попередити помилки, своєчасно прийти їм на допомогу, скоригувати виявлені відхилення і забезпечити тим самим успіх у навчально-професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми. Як показали численні психологічні та дидактичні дослідження, успішність чи неуспішність навчальної діяльності студентів, характеризується їхніми індивідуальними особливостями в організації самопідготовки (Ю. Бабанський, М. Данилов, Л. Занков, М. Скаткін, І. Лернер, М. Махмутов та ін.). Сучасні науковці, такі як О. Ажиппо, М. Гладкий, Л. Грицюк [1], В. Живанова [2], О. Іванова, Б. Максимчук, Н. Нелюбін [4], О. Нечипоренко [5], Т. Ольхова, В. Шаповалов та ін., успішність студентів пов'язують, насамперед, з організацією самостійної навчально-пізнавальної діяльності, культурою навчальної праці, стимулюванням пізнавального інтересу. Це зумовлено як внутрішніми по відношенню до студента факторами (научуваність особистості, розвиток основних процесів і властивостей мислення, запам'ятовування, спеціальні та загальнонавчальні знання, навички, уміння, здібності, фізичний розвиток, працездатність, ставлення до навчання, елементи вихованості, які впливають на навчання та ін.), так і зовнішніми обставинами (вплив викладача, навчально-матеріальна база університету та ін.), які опосередковуються внутрішніми умовами.

Теоретичне вивчення питання контролю дало можливість зробити висновок про те, що важливе місце в системі діагностики навчально-пізнавальної діяльності студентів належить екзамену як формі підсумкового контролю у виші, оскільки на його основі оцінюються професійні якості майбутніх фахівців і приймається рішення про їхню кваліфікацію [3]. Однак, на відміну від ґрунтовних теоретичних і практичних розробок форм та видів контролю (стандартизований, модульний, рейтинговий), залишаються нерозв'язаними багато теоретичних питань, зокрема, пов'язаних з організацією діяльності викладачів і студентів при підготовці до екзамену.

Аналіз результатів анкетування, проведених бесід та спостережень свідчать про необхідність вивчення індивідуальних особливостей підготовки студентів саме до іспиту як одного з чинників його ефективності.

Мета дослідження – виявлення залежності між стилем навчально-пізнавальної діяльності студентів на підготовчому етапі екзаменаційного контролю і результатами їх успішності.

Виклад основного матеріалу. Під час опитування студентам пропонувалось назвати фактори, які визначають ефективність підготовки до екзамену. Серед них названі такі: регулярність занять, володіння прийомами підготовки, хороші стосунки з викладачем, планування виконання домашніх завдань, дотримання режиму дня, інтерес до навчального предмета тощо. За ступенем значущості проранжовано так: рівень регулярності занять, ступінь володіння прийомами підготовки. Для виявлення формальних характеристик навчальної діяльності розроблена анкета, яка містила 32 запитання. Чотирнадцять із них спрямовані на виявлення рівня регулярності навчальної діяльності студентів, стільки ж – на прийоми діяльності. Ми проаналізували рівні регулярності занять студентів у міжсесійний період та прийоми їх підготовки до екзаменів під час сесій.

Досліджуваними були 100 студентів I курсу, 69 студентів II курсу, 168 студентів III курсу і 155 студентів IV курсу.

Аналіз конкретних відповідей на окремі запитання анкети свідчать, що більшість студентів незадоволені власною системою роботи (68,5%). Тільки 37,5% досліджуваних вважають за необхідне навчатися регулярно, решта віддають перевагу «штурмівщині» в екзаменаційну сесію. Систематично намагаються працювати 29% першокурсників; 28% студентів II курсу; 27% третього курсу; 31% студентів IV курсу.

Не знайшов поширення такий прийом навчальної діяльності, як підготовка до лекції, актуалізація необхідних для її сприймання знань, що значною мірою підвищує ефективність навчання. До нього вдаються 26,8% першокурсників, 16,7% другокурсників, 18% третьокурсників і 14% четвертокурсників. Не багато вищі показники, отримані при аналізі підготовки студентів до практичних, лабораторних, семінарських занять.

Більшість студентів навіть у період екзаменаційних сесій не вважають за необхідне працювати напружено, нераціонально використовувати час, відведений на підготовку до екзамену. Так, 66,7% першокурсників, 68% другокурсників, 87% третьокурсників і 92,3% четвертокурсників використовують лише 1-2 сесійних дні «для читання конспектів лекцій». Багато з них ідуть на екзамен, за власним зізнанням, підготувавшись не з усіх запропонованих викладачем запитань (58,3%; 65%; 78%; 77% відповідно).

Для того, щоб виявити ретельність підготовки до екзамену, ми ставили студентам запитання, прямий зміст якого був завуальований: «Якщо Ви не встигли підготувати частину матеріалу, чи йдете Ви все ж складати екзамен зі своєю групою, чи відкладаєте його, по можливості, на деякий термін?». Передбачались такі варіанти відповіді: «Так, ризикую»; «Ні, відкладаю екзамен. Іду тільки підготовленим». 91,3% першокурсників, 97,6% другокурсників, 100% четвертокурсників і третьокурсників вибрали перший варіант відповіді. Отже, студенти часто не вважають за потрібне старанно готуватися до екзаменів.

Аналіз відповіді на запитання «Чи намагаєтесь Ви з кожної винесеної на екзамен теми підготувати основні положення, тези відповіді?» виявив, що 75% першокурсників, 70% студентів другого курсу, 76% – третього, 75% – четвертого курсу використовують цей засіб не з метою самоконтролю в процесі самостійної роботи, а як «шпаргалку».

Як засвідчили результати дослідження, багато студентів, готуючись до екзамену, намагаються раціоналізувати свою навчальну діяльність, знайти найбільш ефективні прийоми підготовки. Узагальнення дозволило виділити такі їх види: за місцем підготовки – робота в предметних лабораторіях, науковій бібліотеці, архіві, музеї та ін.; за способом організації – індивідуально, в парі, групою; за способом самоконтролю – відтворити усно, письмово, шляхом проведення дослідження, за допомогою комп'ютера. Комбінації видів залежать від типу навчального предмета і способу екзаменаційного контролю.

Про домінуючу роль стилю навчально-пізнавальної діяльності студентів на підготовчому етапі екзаменаційного контролю при аналізі успішності студентів указують і результати наступного опитування. Безпосередньо після відповіді на екзаменаційний білет студентам ставили запитання: «Чи вдалося Вам продемонструвати свої знання?», 52% першокурсників, 61% другокурсників, 57% третьокурсників і 63% опитаних четвертокурсників відповіли негативно.

Серед основних причин, які вплинули на результати екзамену були названі такі: «Погано себе почував» - 3%; «Не систематично працював впродовж семестру» - 59% ; «Вибрав поганий білет» - 7%; «Дуже хвилювався» - 14%; «Не міг добре підготуватися в передекзаменаційні дні» - 24% та ін. 92% опитаних планували в наступному семестрі працювати систематично, починати готуватися до екзамену з першого дня.

Проведення екзаменів також вимагало від викладачів конкретної допомоги студентам, що передбачало вивчення індивідуальних особливостей їхньої підготовки до контролю. З цією метою проводилось опитування студентів за допомогою тесту, складеного за методикою англійського педагога Д. Хабліна [7, с. 107-108].

Урахування особливостей самопідготовки, навчальних можливостей студента передбачає диференційований підхід, що включає цілу систему заходів: виявлення прогалин у знаннях, розвитку студентів, стимулювання бажання вчитися та інше, що має на меті не зниження об'єму знань, що підлягав екзаменаційному контролю, а посилення поточної допомоги студентам, попередження неуспішності на початку роботи, не допускати відставання.

Узагальнення педагогічних досліджень дало можливість визначити сукупність вимог до організації диференціації в процесі екзаменаційного контролю, а саме: 1) врахування загальної готовності студентів до навчальної діяльності та засвоєння конкретного матеріалу; 2) передбачення труднощів, які можуть виникнути у студентів на підготовчому етапі процесу екзамену; 3) диференція в системі поточного і тематичного контролю методів контролю, контрольні запитання і завдання; 4) перспективність аналізу своєї роботи на підготовчому, діяльнісному, аналітичному етапах екзамену.

Узагальнюючи результати дослідження індивідуальних особливостей підготовки студентів до екзамену, було виділено три рівні і критерії якостей на кожному з них:

- високий - студент систематично готується до всіх занять, характер роботи - пошуковий; планує навчальну діяльність; самоконтроль став звичкою в роботі, завжди перевіряє ступінь засвоєння вивченого матеріалу за допомогою контрольних запитань, при необхідності коротко переказує вивчене, перевіряє правильність виконаних вправ і розв'язаних завдань, оцінює життєву реальність одержаних результатів; володіє різними прийомами підготовки до екзамену;

- середній - студент в основному готується до лекцій, практичних, семінарських та лабораторних занять, характер роботи - реконструктивний; часто користується прийомами самоконтролю; рівень володіння прийомами підготовки до екзамену недостатній;

- низький - студент впродовж семестру до навчальних занять готується несистематично, характер роботи - репродуктивний; практично не застосовує прийомів самоконтролю в навчальній діяльності, низький ступінь володіння прийомами підготовки до екзамену.

У процесі екзаменаційного контролю для першої групи студентів зазначалася лише мета, а шляхи її досягнення вони шукали самі. Студентам другої групи давалися підказки, на що треба звернути увагу, працюючи над реалізацією завдань екзамену. Зі студентами третьої групи детально розбиралася послідовність усіх операцій, необхідних для пошуку розв'язання поставлених екзаменаційних завдань. Утворені групи студентів не були постійними.

В експериментальних групах система заходів для подолання звички нерегулярної роботи студентів включала посилення міжсесійного контролю (частіше опитування студентів; перевірка регулярності ведення ними записів під час слухання лекцій, підготовки до сесійних, практичних та лабораторних занять; виконання розроблених викладачем індивідуальних вправ і завдань тощо), проведення додаткових індивідуальних консультацій (диференційована допомога при написанні доповідей, рефератів; складання планів, відповідей тощо). Основними стимулами навчальної діяльності студентів, які працювали нерегулярно, стали заохочення, створення ситуації успіху або покарання.

Для подолання прогалин щодо прийомів підготовки до екзамену і сформованості умінь застосовувати їх у практичній діяльності студентам пропонувались такі тренувальні вправи: читання вголос конспекту і повторення основних положень; вивчення конспекту з наступним обговоренням вузлових питань у групі студентів з 3-4 осіб; опрацювання конспекту, додаткової літератури і складання плану-схеми відповіді на кожне запитання; ознайомлення з рекомендованою літературою та виписування основних термінів і понять з наступним їх осмисленням, визначення ключових ідей змісту; запис найсуттєвіших питань на дошці; розподіл запитань між групою студентів для ґрунтовних відповідей на них; складання таблиць і схем; запис коротких відповідей на екзаменаційні запитання на диктофон, прослуховування їх та рецензування.

Способом впливу на студентів в оволодінні прийомами підготовки до екзамену стало проведення так званих «пробних екзаменів». Вони дозволили студентам шляхом самоаналізу побачити недоліки своєї підготовки, з'ясувати, з чим вони пов'язані, і внести відповідні корективи, а також зменшити вплив хвилювання на реальному екзамені. Провести викладачеві необхідну роботу зі студентами дав можливість аналіз їх відповідей на запропоновані запитання. (Запитання: 1. Як ви готувались до пробного екзамену (розподіл часу, підготовка відповідей на запитання, складання плану та ін.)? Відомо, що одні студенти працюють за раніше складеним планом, інші сподіваються на інтуїцію, «везіння». Як дієте ви? 2. Чи задоволені ви своїми результатами? Наскільки? Що б ви змінили в методах підготовки, коли б екзамени можна було повторити? 3. Почуття хвилювання перед екзаменами – природне, але необхідно навчитися його долати для досягнення високих результатів. Як ви реагували на почуття тривоги, пригнічення, невпевненості перед екзаменами? Чи могла бути, на вашу думку, реакція більш конструктивною? Якщо так, у чому саме? 4. Інколи студенти збираються невеликими групами, щоб разом готуватися до екзамену. Якщо б ви були в такій групі, яку б конкретну допомогу могли надати один одному?)

На подолання хвилювання при підготовці до екзамену також спрямовувалось створення груп взаємодопомоги, коли студент не залишається один на один зі своїми сумнівами, невпевненістю.

Великого значення надавали спонуканню особистості до самонавіювання. Для цього не лише пояснювали причини, закономірності стану тривоги, а й давали можливість студентам самим шукати шляхи подолання напруження, обирати самостійно як прийоми підготовки до екзаменаційного контролю, так і способи проведення іспитів.

Необхідність урахування індивідуальних особливостей підготовки студентів при виборі способу проведення екзамену з того чи іншого навчального предмета

підтвердило проведене нами дослідження. В експериментальних групах було 49 студентів IV курсу, 53 студенти I курсу та 38 викладачів, яким запропонували обрати способи екзаменаційного контролю. Основна мета першого напрямку експерименту зводилась до аналізу характеру аргументів. Для цього кожному студентові запропоновано із предметів, винесених на екзаменаційну сесію, назвати той, який для нього є найбільш значущим, оскільки в цьому випадку характерним буде неформальне ставлення до екзамену як до форми не лише контролю, але й саморегуляції своїх пізнавальних інтересів. Поряд із назвою дисципліни студенти повинні були записати реальний спосіб екзаменаційного контролю і викласти всі аргументи «за» і «проти», проранжувавши їх за ступенем значущості. Аналогічна робота проведена і з викладачами.

Після цього студентам і викладачам було вручено 12 карток із зазначеними на них (по одному на кожній) способами проведення екзамену, де, поряд із традиційними способами екзаменаційного контролю, містились нові, які раніше не використовувались у навчальній практиці. По кожному способу експериментатор давав коротке усне пояснення. З метою глибокого проникнення в його сутність, студенти і викладачі виділяли аргументи «за» і «проти» ранжирували їх за ступенем значущості.

Після цього учасники експерименту повинні були уявити, що вони не зробили свого вибору і що їм зараз необхідно це зробити. Обравши один із 12 запропонованих способів, студенти і викладачі повинні були повернутися до свого реального способу і повторити аргументацію.

Ми врахували такі показники: 1) кількість аргументів, які були використані при першому обґрунтуванні реального способу екзаменаційного контролю; 2) зміна кількості аргументів при повторному обґрунтуванні; 3) якісний склад аргументів при першому обґрунтуванні; 4) зміна якісного складу аргументів при повторному обґрунтуванні.

Передбачалось, що студенти IV курсу, які мають більший досвід навчання у виші, продемонструють ефективнішу роботу щодо аргументації в порівнянні зі студентами I курсу, зокрема, ними буде використано більше аргументів, і буде вища та їх частка, яка відображає характер навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі підготовки до екзамену, проведеного тим чи іншим способом.

На нашу думку, використана навчальна процедура спонукатиме до підвищення ефективності роботи студентів і викладачів. З обґрунтуванням бажаного і власного способу екзамену, а саме, зі збільшенням кількості аргументів взагалі, зросте серед них частка тих, які відображають характер навчально-пізнавальної діяльності студентів на підготовчому етапі екзаменаційного контролю. Аналізуючи сукупність тверджень студентів і викладачів щодо ролі аргументів «за» і «проти» різних способів проведення екзамену, ми виділили такі їх категорії:

1. Змістовні аргументи (З). Загальною основою для виділення цієї групи аргументів є те, що певний спосіб проведення екзамену розглядається під кутом зору його значущості для підготовки спеціалістів. У свою чергу, змістовні аргументи підрозділяються на декілька змістовних областей різного ступеня узагальнення:

1.1. Орієнтація на загальні завдання екзамену (Зз). Наприклад: «дозволить систематизувати знання»; «перевірятиметься лише пам'ять студентів»; «не дозволить об'єктивно оцінити знання» та ін.

1.2. Орієнтація на пізнавальну активність, самостійну роботу на різних етапах екзаменаційного контролю (Зп). Наприклад: «вимагатиме опрацювання додаткової літератури»; «для підготовки достатньо скористатися конспектом лекцій»; «полегшить написання дипломної роботи» та ін.

1.3. Орієнтація на особливості змісту навчальної дисципліни (тип навчального предмета) (Зт). Наприклад: «дозволить перевірити уміння розв'язувати задачі»; «не виявить умінь застосовувати знання на практиці» та ін.

2. Оцінка способу екзамену через призму своїх здібностей, нахилів (Я). Висунення цих аргументів спирається на особисте «Я» і не пов'язане з метою екзаменаційного контролю. Ці аргументи «від суб'єкта», причому не від такого, який у перспективі розвивається, а «від суб'єкта» заданого, яким він є в даний момент. Наприклад: «краще викладаю думки в усній формі», «скористаюся шпаргалкою» і т.ін.

3. Ситуативно-кон'юнктура аргументація, яка пов'язана з особливостями того, хто приймає чи складає екзамен (О). Наприклад: «викладач погано слухає», «викладач любить задавати багато додаткових запитань» та ін.

Для перевірки висунутих припущень ми підраховали кількість аргументів усіх типів, використаних при першому і другому обґрунтуванні реального способу проведення екзамену.

Розподіл видів аргументів, використаних при обґрунтуванні реального способу екзаменаційного контролю, виявився таким: загальна кількість аргументів, висунутих студентами IV курсу при першому обґрунтуванні, в 1,5 рази перевищує кількість аргументів, висунутих першокурсниками. Правомірно співвіднести питому вагу аргументів типу (З) у загальній кількості аргументів у студентів IV курсу (53,3%) і у студентів I курсу (37,5%). При цьому в групах четвертого курсу змістовні аргументи переважають не тільки кількісно, але й за значенням – їх частіше ставлять на перші місця при ранжуванні як найбільш важливі.

При повторному обґрунтуванні студентами і викладачами реального способу проведення екзамену число аргументів у студентів зросло на 27,1%, у викладачів на – 64,5%. Усі учасники експерименту поставилися до повторної роботи більш серйозно, витратили більше часу, говорили про те, як змінився їх погляд на екзаменаційний контроль. Питома вага змістовних аргументів зростає при повторному опитуванні у студентів з 54,2 до 62,7%, а у викладачів з 61,2 до 75%. Відмічається збільшення кількості аргументів, орієнтованих на тип навчального предмета (з 8 до 17%), на пізнавальну активність і самостійність студентів (з 21 до 37%). До того ж, 29% викладачів і 23% студентів змінили змістовні аргументи «за» на «проти» при обґрунтуванні реального способу екзаменаційного контролю. Очевидно, підвищенню змістовності вибору сприяло розширення інформації про способи проведення екзаменів, що дозволило студентам вибрати той, який найбільш повно відповідає їх індивідуальним особливостям.

Стиль навчальної діяльності – не ізольоване утворення, окремим прийомом якого можна навчити. Він є інтегральним вираженням індивідуальних рис особистості і перш за все її мотиваційних рис. Формування стилю навчальної діяльності – це процес перебудови всієї особистості, формування її мотиваційної сфери. Не випадково студенти з низькою регулярністю навчальної діяльності не реалізують свої потенційні можливості у навчанні, часто роблять випадковий, малоусвідомлений професійний вибір.

Висновки. Таким чином, проведене експериментальне дослідження підтвердило, що у процесі організації екзамену викладачеві необхідно знати і враховувати психологічні передумови активного засвоєння студентами знань, перетворення їх на особисті переконання, умови активізації і розвитку особистості в цілому у відповідності з вимогами майбутньої професії.

Список використаних джерел

1. Грицюк Л. К. Культура навчальної праці студентів як умова успішного навчання в сучасній вищій школі / Л. К. Грицюк, А. В. Лякішева // Науковий вісник Волинського національного університету імені Л.Українки. Серія : Педагогічні науки. – 2012. – № 8 (233). – С. 44–49.
2. Живанова В. А. Прийоми стимулювання пізнавального інтересу студентів у процесі навчання у вищому навчальному закладі / В. А. Живанова // Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Філософія. Психологія. Педагогіка / НТУУ "КПІ", Ф-т соціології і права. – К., 2012. – № 1 (34). – С. 94–97.
3. Лекції з педагогіки вищої школи : Навчальний посібник / За ред. В.І. Лозової. – Харків : «ОВС», 2006. – С. 238–267.
4. Нелюбин Н. И. Личностная обусловленность познавательной активности студента / Н. И. Нелюбин // Психология обучения (Журнал). – 2012. – № 3. – С. 77–83.
5. Нечепоренко О. П. Причины неуспеха в учебно-профессиональной деятельности студентов / О. П. Нечепоренко // Психология обучения. – 2013. – № 7. – С. 20–30.
6. Україна. Верховна Рада. Про вищу освіту: Закон України від 1.07.2014 № 1556-VII / Україна. Верховна Рада // Урядовий кур'єр. – 2014. – № 13 серп. (№ 146). – Орієнтир. – Голос України. – 2014. – № 148. – С. 9–19.
7. Хабин Д. Формирование учебных навыков / Д. Хабин – М., 1986. – 198 с.

Стаття надійшла до редакції .1.09. .2014 р

КАРАПУЗОВА Н.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко, Украина

СТИЛЬ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ КАК ФАКТОР ВЛИЯНИЯ НА РЕЗУЛЬТАТЫ ИХ УСПЕВАЕМОСТИ

В статье представлены итоги экспериментального исследования зависимости между стилем учебно-познавательной деятельности студентов на подготовительном этапе экзаменационного контроля и результатами их успеваемости.

Ключевые слова: контроль учебно-познавательная деятельность студентов, стиль учебно-познавательной деятельности студентов, экзамен, успеваемость студентов.

KARAPUZOVA N.

Poltava National Pedagogical University named after V Korolenko, Ukraine

STUDENTS' STYLE OF EDUCATIONAL AND COGNITIVE ACTIVITY AS THE INFLUENTIAL FACTOR OF THEIR SUCCESS RESULTS

The results of experimental research to identify relationship between the students' style of educational and cognitive activity during the preparatory stage of the examination control and their success results have been presented in the article.

Key words: control, students' educational and cognitive activity, students' style of educational and cognitive activity, examination, students' success.